ירושלים
דפי רקע לקובעי מדיניות

הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים

אמנון רמון

מכון ירושלים לחקר ישראל
1997

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

מכון ירושלים לחקר ישראל
מיסודה של קרן צירלס ה' רבסון

הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים

אמנון רמון

1997

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

צוות החשיבה של מכון ירושלים לחקר ישראל
לשאלת הסדר הקבע בירושלים
דפי רקע לקובעי מדיניות מס׳ 4

הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים

אמנון רמון

Christian Views on the Jerusalem Question

Amnon Ramon

פרסום זה רואה אור בסיוע קרן צ׳ארלס ה׳ רבסון, ניו-יורק
הדברים הנאמרים הם על דעת המחבר בלבד

ISSN 033-8681

© 1997, מכון ירושלים לחקר ישראל
בית חי אלישר
רח׳ רד״ק 20 א׳, ירושלים 92186

© 1997, The Jerusalem Institute for Israel Studies
The Hay Elyachar House
20a Radak St., 92186 Jerusalem

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

הקדמה

ירושלים – דפי רקע לקובעי מדיניות

מכון ירושלים לחקר ישראל הוא מכון אקדמי עצמאי העוסק במחקרי מדיניות. המכון מתמקד במחקרי מדיניות בתחומי כלכלה וחברה ובמיוחד בירושלים בת-זמננו. בשלוש השנים האחרונות מתנהלת במכון עבודת חשיבה ומחקר על משמעות תהליך השלום לירושלים. בצוות החשיבה והמחקר משתתפים חוקרים בכירים מתחומים מגוונים, לרובם התמחות מיוחדת המעוגנת בשנים רבות של מחקר ועבודה על ירושלים והמרחב סביב לה. חלקם היו חברים בפרוייקט תכנון רב תחומי למטרופולין ירושלים, שהסתיים במחצית שנת 1994.

מטרתו העיקרית של צוות החשיבה של **מכון ירושלים לחקר ישראל** היא לבחון את החלופות להסדרים גיאו-פוליטיים לירושלים, העתידים לעלות במו״מ לשלום בין ישראל לבין הערבים. כל חלופה מניחה מצב שונה של ריבונות בירושלים, מבררת את המשמעויות ואת התרחישים מבחינת גבולות, הסדרים משפטיים, מינהל עירוני, פיתוח כלכלי, מינהל מטרופוליני, בטחון, מקומות קדושים, סמלים, ארכיאולוגיה ושמירת טבע ונוף. צוות החשיבה לא בחר ואינו ממליץ על אחת מהחלופות אלא פורס את מרחב האפשרויות לפתרון ומשמעותן. עבודה זו, כמו דפי רקע אחרים לקובעי מדיניות, הוכנה במהלך עבודתו המשותפת של צוות החשיבה. העבודה תרמה רבות לעבודת הצוות ונתרמה ממנו.

בצוות החשיבה והמחקר משתתפים:

אורה אחימאיר -	יוזמת הפרוייקט ומתאמת
ד״ר משה הירש -	משפט בינלאומי
ד״ר יפרח זילברמן -	אנתרופולוג-מזרחן
ד״ר מאיה חושן -	גיאוגרפיה של אוכלוסייה ומרכזת הפרוייקט
פרופ׳ שלמה חסון -	תנועות עירוניות-חברתיות ותכנון ערים
פרופ׳ גבריאל ליפשיץ -	כלכלן-גיאוגרף
פרופ׳ רות לפידות -	משפט בינלאומי
ראובן מרחב -	מזרחן-דיפלומט
פרופ׳ אברהם (רמי) פרידמן -	מינהל ציבורי, תיירות וכלכלה
ישראל קמחי -	מתכנן ערים
ד״ר יצחק רייטר -	מזרחנות
אמנון רמון -	דתות והיסטוריה
פרופ׳ יוסף שביד -	אדריכל ומתכנן ערים

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

תוכן העניינים

מבוא 1

א. העדות והכנסיות הנוצריות המקומיות 2

ב. העדות הנוצריות המקומיות וההסכמים בין ישראל והפלשתינים 4
הצהרת העקרונות בוושינגטון (13.9.1993) וההסכם בדבר רצועת עזה
ואזור יריחו (4.5.1994) 4
הסכם הביניים הישראלי-פלשתיני בדבר הגדה המערבית
ורצועת עזה (28.9.1995) 6

ג. הגורמים הנוצריים הבין-לאומיים 7

ד. המדיניות הישראלית 11

מסקנות וסיכום 12

נספח א: הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים - השחקנים העיקריים 14

ביבליוגרפיה 17

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים

אמנון רמון

מבוא

בקרב הציבור היהודי בישראל וגם בקרב קובעי המדיניות בדרגות השונות קיים לעיתים קרובות חוסר מודעות למשקלו החשוב של הגורם הנוצרי בכל מה שנוגע ל"שאלת ירושלים".

המאבק בין ישראלים ופלשתינים, יהודים ומוסלמים, על השליטה בעיר, גרם להתעלמות מסוימת מעמדתם המורכבת של גורמים נוצריים כלפי מעמד ירושלים ומעמד המקומות הקדושים, בהווה ובעתיד. זאת למרות הקשרים ההדוקים בין גורמים נוצריים אלה למדינות וגופים רבי עוצמה בזירה הבין-לאומית.

שני ארועים חשובים שהתרחשו בשלוש השנים האחרונות – תהליך השלום בין ישראל לפלשתינים וההסכם שנחתם בסוף דצמבר 1993 בין ישראל ל"כס הקדוש" – חוללו שינויים גדולים ביחסי ישראל עם העדות הנוצריות המקומיות והגורמים הנוצריים הבין-לאומיים ובעמדתם כלפי "שאלת ירושלים". מטרתו של חיבור זה לסכם בקצרה את השפעתם של שני ארועים אלה ולהציע עקרונות וקווים מנחים למדיניות ישראלית בתחום חשוב ורגיש זה.

בין המקורות הרבים בהם נעזרתי אני רוצה לציין במיוחד את ספרה של ד"ר דפנה צמחוני: **Christian Communities in Jerusalem and the West Bank Since 1948** (Praeger, 1993), ואת מאמרו של פרופ' יצחק מינרבי: "ההסכם עם הוותיקן: יעדים שהושגו ובעיות שנותרו פתוחות" (**גשר** 130, חורף תשנ"ה).

תודתי נתונה למרואיינים ובעלי התפקידים, שהקדישו לי זמן יקר וענו בסבלנות לשאלותי: גב' נעמי טיסדייל, מר ישראל ליפל, מר אורי מור, פרופ' יצחק ס. מינרבי, עו"ד איתן מרגלית ומר דניאל רוסינג. תודה מיוחדת לפרופ' רות לפידות ולד"ר מנחם קליין, שקראו את כתב היד והעירו הערות חשובות.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

א. העדות והכנסיות הנוצריות המקומיות*

ב-1967 קיבלו נוצרים רבים בירושלים ובגדה המערבית את הכיבוש הישראלי בברכה. הם ראו בשלטון הישראלי גורם מאזן שיוכל לשפר את מעמדם מול ההשפעה הגוברת של האיסלאם בחברה הסובבת. השלטון הישראלי ביטל את ההגבלות שהיו מוטלות על הכנסיות והארגונים הנוצריים השונים בתקופה הירדנית. השגשוג הכלכלי במזרח ירושלים ובגדה בשנים הראשונות שלאחר המלחמה שיפר את מעמדם הכלכלי של הנוצרים שהשתייכו ברובם למעמד העירוני הבינוני-גבוה (Tsimhoni, 1993, p. 13).

אלא שהשלטון הישראלי לא נקט במדיניות המעדיפה את המיעוט הנוצרי על פני הרוב המוסלמי. מגמות ההתנגדות לכיבוש הישראלי והתחזקותה של הלאומיות הפלשתינית, שהובילו לפרוץ האינתיפאדה, השפיעו גם על המיעוט הנוצרי, שהזדהה ברובו עם הלאומיות הפלשתינית והרצון למוטט את הכיבוש הישראלי. אולם, עליית כוחם של הזרמים המוסלמיים הפונדמנטליסטיים, שליבו את ההתנגדות לכיבוש הישראלי, עוררה את חששם של נוצרים רבים שהקנאות המוסלמית תופנה לא רק כלפי השלטון הישראלי, אלא גם כלפי המיעוט הנוצרי. פגיעות ברכוש נוצרי ומקרי אלימות כלפי נוצרים התקיימו לכל אורך ימי האינתיפאדה ומתרחשים גם בימים אלה. תהליכים אלה, בנוסף למצב הכלכלי הקשה, שנוצר עם פרוץ האינתיפאדה — בעיקר בענפי התיירות — הביאו לגידול בהגירה הנוצרית לחו"ל. מספר הנוצרים בירושלים ירד על פי דיווחי הכנסיות (שנוטות בד"כ להגזים במספר מאמיניהן) והוא נע כיום בין 8000 ל-10,000 נפש בלבד — כ-7% מהאוכלוסייה הלא-יהודית בירושלים לעומת 15% ב-1967 (Tsimhoni, 1993, p. 29).

בתקופת השלטון הישראלי התחזקו גם מגמות הפלשתינזציה והערביזציה של הנהגת העדות הנוצריות. במחצית השניה של שנות ה-70 מונו בפעם הראשונה בישופים ערבים לראשי הקהילות האנגליקנית והלותראנית. ב-1988 מונה כהן דת ערבי (מישל סבאח) למשרה החשובה של הפטריארך הלטיני של ירושלים. מינויים אלה הצטרפו למשרת הפטריארך היווני-קתולי שהוחזקה מזה שנים רבות על ידי כהן דת ערבי. מאבק קשה מתחולל בנושא זה בקרב העדה היוונית-אורתודוכסית. עד עתה לא הצליחו אנשי כהונה ערבים לחדור ל"סינוד הקדוש" המהווה את הנהגת העדה. אנשי הכהונה ממוצא יווני ממשיכים לשלוט ב"סינוד" חרף הלחץ הקשה מצד עדת המאמינים והכהונה הזוטרה (צמחוני, 1993, עמ' 471-474).

* על החלוקה לעדות השונות והגורמים התומכים בהן, ראה נספח א': הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים — השחקנים העיקריים, עמ' 14-16.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

החסינים ביותר מפני תהליך הערביזציה הם הארמנים, שאינם פותחים את שורותיהם בפני האוכלוסייה המקומית ושומרים על הייחוד האתני של עדתם (אם כי גם בתוכם קיימים קונפליקטים שונים, שהחשוב בהם הוא המתח בין הכנסייה והקהילה ה"חילונית").

הפלשתיניזציה של הנהגת העדות והזדהות האוכלוסייה הנוצרית עם האינתיפאדה הביאו לפרסום חסר תקדים של שורה ארוכה של כרוזים אנטי-ישראליים של ראשי הכנסיות, שיצרו בפעם הראשונה חזית אחידה התומכת באינתיפאדה ובמטרותיה ומגנה את האמצעים שננקטו על ידי השלטון הישראלי לדיכויה. בראש הפעילים עמדו ראשי הכנסיות הלטינית, היוונית-קתולית, האנגליקנית והלותראנית, אליהם הצטרפו גם הפאטריארכים היווני-אורתודוכסי והארמני שעד עתה נקטו עמדה נייטרלית זהירה בסכסוך.

להצהרותיהם ופעילותם האנטי-ישראליות של ראשי הכנסיות היתה השפעה רבה על דעת הקהל הנוצרית הבין-לאומית במערב, כפי שהוכח בפרשת "מרד המסים" בעיירה הנוצרית בית סחור (תושבי העיירה סרבו לשלם מסים לשלטונות הישראליים בתקופת האינתיפאדה), ובפרשת מכירת החזקה על אכסניית סנט ג'והן ברובע הנוצרי (הנמצאת בבעלות הכנסייה היוונית-אורתודוכסית) לידי אנשי "עטרת כוהנים" בסיוע משרד הבינוי והשיכון הישראלי. פרשות אלה, זכו להד בין-לאומי רחב ביותר בגלל זיקתן לעניין הנוצרי.

הנסיון הישראלי להזהיר את ראשי העדות שלא לערב פוליטיקה ודת לא עלה יפה. כוחה של ישראל ללחוץ על העדות הנוצריות באמצעים שונים התגלה כמוגבל, עקב החשש הישראלי מהשלכות צעדים כאלה בזירה הבין-לאומית.

החל מ-1991 התמתנה ההגירה הנוצרית לחו"ל. האינתיפאדה ועליית האיסלאם הפונדמנטליסטי הובילו אצל נוצרים רבים, שנשארו בארץ, לתהליך חיפוש אחר זהותם הפלסטינית, תוך כדי שהם בוחנים את שורשיהם ההיסטוריים כפלשתינים וערבים ואת קשריהם עם הרוב המוסלמי. למגמות אלה נתלוותה השאיפה לאחד את הכנסיות המקומיות לכנסייה מקומית אחת בעלת ייחוד תיאולוגי. מחוגים אלה, שמרכזם החשוב הוא "מרכז אל-ליקיא" ("al Liqa Center") בראשות ד"ר ג'ריס חיורי – חוג של אנשי כנסייה ואינטלקטואלים נוצרים שנוסד בראשית שנות ה-80 במרכז הנוצרי בטנטור – החלה להתגבש "תיאולוגית השחרור הפלשתינית". תיאולוגיה זו, הבאה לידי ביטוי בספרו של כהן הדת הערבי-אנגליקני נעים עתיק (N. Ateek) "צדק ורק צדק" (Justice and only Justice), מנסה להתמודד עם הזיהוי התנ"כי של עם ישראל כעם הנבחר

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

באמצעות יצירת בסיס נוצרי פלשתיני לתביעת זכותם של הפלשתינים על הארץ, בין השאר בעזרת הסיפור התנ"כי על הפקעת כרם נבות על ידי אחאב ואיזבל המזוהים עם השלטון הישראלי. "תיאולוגית השחרור" של נעים עתיק מטיפה למאבק לא אלים כנגד השלטון הישראלי ולמציאת פתרון של מדינה פלשתינית לצד מדינת ישראל. לעומתו, מטיף ד"ר גיריס חיורי, מנהל מרכז "אל ליקיא" ב"תיאולוגית האינתיפאדה" שלו לקידוש המאבק הפלשתיני האלים בשלטונות הישראלים, אותם הוא משווה להורדוס שרדף והרג את התינוקות "חסרי הישע" של בית לחם (צמחוני, 1993, עמ' 487-496).

ב. העדות הנוצריות המקומיות וההסכמים בין ישראל והפלשתינים

הצהרת העקרונות בוושינגטון (13.9.1993) וההסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו (4.5.1994)

ברמה ההצהרתית הביעו ראשי הכנסיות תמיכה בהסכמים. כמה מנציגי העדות (אם כי לא היו בדרג גבוה) יצאו לברך את ערפאת בתוניס. הפטריארך הלטיני השתתף בפעם הראשונה בקבלת הפנים אצל נשיא מדינת ישראל לרגל חג המולד 1993 (גם בהשפעת ההסכם עם הוותיקן). השתתפות זו רמזה על ראשיתו של שינוי בעמדת הכנסייה הקתולית כלפי מדינת ישראל.

ערפאת מצידו הדגיש במהלך המשא ומתן את האפוטרופסות של השלטון הפלשתיני על העדות הנוצריות והמקומות הקדושים. בתגובה ללחץ פלשתיני שלח, באוקטובר 1993, שר החוץ הישראלי דאז, שמעון פרס, מכתב לשר החוץ הנורבגי, הולסט, המדגיש ש"המקומות הקדושים **הנוצריים** והמוסלמיים, ממלאים תפקיד חיוני לגבי האוכלוסייה הפלשתינית". הוא הוסיף שישראל לא תפריע לפעילותם ו"מילוי תפקיד חשוב זה יזכה לעידוד" (קליין, 1995, עמ' 27).

בהסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו (4.5.1994) הותר לפלשתינים לבקר, בתהלוכה סמלית תחת דגל פלשתין, באתר הטבילה הנוצרי "אל מורטס", שעל נהר הירדן, שלוש פעמים בשנה (בכור, 1994). מטרתו של צעד זה היתה רצונו של ערפאת להגדיל את שטחה של מובלעת יריחו, אך גם להפגין אחדות בין נוצרים ומוסלמים פלשתינים, לחזק את מעמד הרשות הפלשתינית וערפאת בזירה הבין-לאומית ולזכות בנקודות חשובות במאבק על המקומות הקדושים.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

עם התקדמות המשא ומתן בין ישראל והפלשתינים, התעורר בקרב ראשי העדות הנוצריות המקומיות בירושלים החשש שהנושא הנוצרי יידחק הצידה. בעקבות פגישת כל ראשי העדות החשובות, שהתקיימה ב-14 בנובמבר 1994 בירושלים, התפרסם "ממוראנדום" תחת הכותרת "חשיבותה של ירושלים לנוצרים", שבו ניכרת דאגה מההתעלמות מהנושא הנוצרי במשא ומתן בין ישראל ואש"ף. המשתתפים קראו להבטיח את מעמדם של הנוצרים והמקומות הקדושים בעיר באמצעות חוקה מיוחדת (Special Statute for Jerusalem), שתגובש על ידי נציגי שלוש הדתות והגורמים הפוליטיים בעיר ותזכה לערבויות של הקהילה הבין-לאומית (Memorandum, 1994). בנוסח זה ניכרת השפעתה של עמדת הוותיקן בשאלת ירושלים, בה נעסוק בהרחבה בהמשך.

ביטוי נוסף למגמת האפוטרופסות של הרשות הפלשתינית על המקומות הקדושים לנצרות ניכר בהבנות שהושגו, על פי הפרסומים בעיתונות, במהלך 1995, בין השר ד"ר יוסי ביילין ומוחמד עבאס ("אבו מאזן"), במסגרת המשא ומתן הבלתי-רשמי על פתרון הסכסוך הישראלי-פלשתיני ושאלת ירושלים, על מסירת כנסיית הקבר לידיים פלשתיניות, מבלי שתוכרז כאקס-טריטוריאלית (שיף, 1996).

אולם מעבר להצהרות התמיכה קיבלו הנוצרים המקומיים את ההסכמים בין ישראל לפלשתינים בחששות כבדים בכמה מישורים:

א. מה יהיה אופיו של שלטון ערפאת? מה תהיה השפעת החמאס (שקיימים בו זרמים אנטי נוצריים) במסגרת השלטון החדש? האם צפויות העדות הנוצריות והמקומות הקדושים הנוצריים לחזור למעמדם הנחות בתקופת ירדן או אפילו הנחות יותר בשלהי התקופה העות'מאנית?

ב. חשש מחוסר יציבות פוליטית וכלכלית שתפגע במיעוט הנוצרי.

ג. חשש מהגבלות תנועה ופגיעה בחופש הפולחן — בעיקר עקב הפיצול בשליטה במקומות הקדושים (שלטון ישראלי בירושלים ושלטון פלשתיני בשטחים — כולל בית לחם).

ד. ראשי העדות התרגלו לשלטון הישראלי ולמדו לתמרן בהצלחה בין רשויות השלטון השונות. כוחו של השלטון הישראלי התגלה כאמור כמוגבל עקב החשש המתמיד מהשלכות שיהיו לצעדים כנגד הנוצרים בזירה הבין-לאומית. חששם של הנוצרים הוא שהשלטון הפלשתיני לא יאפשר חופש תמרון רב כל כך כמו השלטון הישראלי.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

הסכם הביניים הישראלי-פלשתיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה (28.9.1995)

ההשפעה החשובה ביותר שהייתה להסכם הביניים בנושא הנוצרי התבטאה בפינוי העיר בית-לחם — מקום הולדתו של ישו — מן הכוחות הישראלים וכניסת יאסר ערפאת לעיר, ערב חג המולד (דצמבר 1995). בפעם הראשונה נערכו טקסי החג תחת חסות השלטון הפלשתיני בניצוחו של ערפאת. בגבול שטחה של בית-לחם, דרומית לקבר רחל, הוחלפו פרשי משטרת ישראל, שליוו על פי המסורת את שיירת הפטריאך הלטיני בדרכו לכנסיית המולד, בפרשי המשטרה הפלשתינית (ניר, 1995 ב'). לעיני מאות מיליוני מאמינים נוצרים מכל העולם, שצפו בשידורי מיסת חצות בכנסיית המולד, אמר הפטריאך הלטיני, מישל סבאח, לערפאת את הדברים הבאים: "אתה מבורך ומבורכת בחירתך לבוא לבית-לחם לכבוד המולד" (רובינשטיין, 1995).

ראשי העדות הנוצריות עלו לרגל לעיר ונשאו לפני ערפאת נאומי שבח והוקרה. ראש הכנסייה האנגליקנית, הבישוף סמיר קפעיתי, היה כנראה הדובר הנוצרי הראשון, שתאר את ערפאת כיורשו של עומר אבן אל ח'טאב, החיליף כובש ירושלים, שהוא אחת הדמויות הנערצות ביותר בהיסטוריה ובמסורת המוסלמית ומעצב היחסים בין השלטון המוסלמי ל"בני החסות" — היהודים והנוצרים. בעקבותיו הלכו גם הפטריאך היווני-אורתודוכסי, שערך לערפאת סעודה חגיגית והפטריאך הארמני, שהצהיר עד כמה התפלל ליום זה, שבו מתגשם החלום של נסיגת ישראל ובוא הפלשתינים (רובינשטיין, שם).

ערפאת הדגיש את השותפות המוסלמית-נוצרית בבניית האומה הפלשתינית ויצא נגד הניסיון הישראלי לחרחר מלחמה בין המוסלמים לנוצרים הפלשתינים (רובינשטיין, 1996ב'). הדאגה של ערפאת לנושא הנוצרי באה לידי ביטוי גם בשיריון מקום למועמד נוצרי בבחירות לרשות הפלשתינית במחוז ירושלים.

אלא שלמרות ההצהרות המרגיעות של ערפאת, נמשך גל הפגיעות מצד חוגים מוסלמים המקורבים לחמאס בנוצרים ובכנסיות באיזור ירושלים, בית-לחם ורמאללה. כך, למשל, ניפצו רעולי פנים, בקיץ 1994, את הזגוגיות של מנזר דיר קרמיזן ובמקום נמצאה הכתובת "האיסלאם הוא הפתרון" (אלגזי, 1994). בעיר העתיקה בירושלים מתרחשים כל הזמן מעשי אלימות נגד נוצרים מקומיים, צליינים ותיירים, בנוסף למעשי שוד בכמה מן הכנסיות והמנזרים החשובים בעיר. משטרת ישראל, על אמצעיה המוגבלים, מתקשה להתמודד עם התופעה (מולא, 1996).

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

המצב, שנוצר בעקבות יישום הסכם הביניים, תואם, איפוא, את נבואותיהם הקודרות של הנוצרים המקומיים, שמצאו את עצמם קרועים בין רצונם להזדהות עם הלאומיות הפלשתינית הגואה ובין הלחצים הקשים מצד החמאס וחוגי האיסלאם הפונדמנטליסטי.

על רקע המצב המסובך והקשה בו חיים הנוצרים המקומיים, יש לצפות לדעתי בעתיד לחיזוק תהליך הפלשתיניזציה של העדות הנוצריות. בעיקר יגבר הלחץ על ההנהגה היוונית-אורתודוכסית לשלב אנשי דת ערבים ב"סינוד". יש להניח שגם תהליך ההזדהות של העדות הנוצריות עם הלאומיות הפלשתינית יקבל תאוצה נוספת עקב ההכרח המתמיד של הנוצרים המקומיים להפגין את נאמנותם המוחלטת לעניין הפלשתיני, זאת למרות שחלק מהם היה אולי מעדיף בסתר ליבו את המשך השלטון הישראלי בבחינת הרע במיעוטו.

ג. הגורמים הנוצריים הבין-לאומיים

1. הגורם הנוצרי הבין-לאומי החשוב ביותר הפעיל בשאלת ירושלים הוא **הוותיקן**. עד לשנים האחרונות נמנע הוותיקן מלכונן קשרים דיפלומטיים עם ישראל, בין השאר בשל העובדה שהשלטון הישראלי (והיהודי) בירושלים ובמקומות הקדושים לנצרות מעורר בעיות קשות מנקודת מבטה של הכנסייה הקתולית, גם מהבחינה התיאולוגית וגם מהבחינה המדינית. פתיחת המו"מ לשלום בין ישראל והפלשתינים הביאה את הוותיקן להכרה, שמעורבותו במשא ומתן לפתרון שאלת ירושלים כרוכה בנורמליזציה ביחסים בין הוותיקן לישראל. הכרה זו סללה את הדרך להסכם היסוד שנחתם בין ישראל ל"כס הקדוש" ב-31.12.1993. אחד המניעים החשובים לחתימת ההסכם מצד הוותיקן היה איפוא רצונו לקחת חלק במו"מ העתידי על גורל ירושלים.

התקדמות המשא ומתן בין ישראל ל"כס הקדוש" נקשרה על ידי הוותיקן בהתקדמות בתהליך השלום בין ישראל והפלשתינים. בדרך זו ניסה ה"כס הקדוש" למנוע ביקורת עליו מארצות ערב ולשמור על האינטרסים של הקהילות הקתוליות בארצות המוסלמיות (מינרבי, תשנ"ה, עמ' 45). במקביל, פתח ה"כס הקדוש" במשא ומתן דומה עם ירדן ואש"ף.

סעיפי ההסכם בין ה"כס הקדוש" לישראל, הנוגעים בעקיפין לירושלים הם:

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

א. התחייבות שני הצדדים לקיים ולכבד את ה"סטטוס קוו" "באותם המקומות הקדושים הנוצריים שעליהם הוא חל ואת הזכויות של כל אחת מאותן העדות הנוצריות שיש להן זכויות על פיו" (הסכם יסוד, סעיף 4, פסקה 1).

ב. הסדרת המעמד המשפטי, הכלכלי והפיסקאלי של הכנסייה הקתולית ואנשיה. המגמה בהסכם היא להסדיר בצורה חוקית ועל פי קריטריונים ברורים סוגיות אלה ולמנוע אי בהירות ושרירות לב מצד פקידי השלטון המטפלים בעניין. ההסדרים שיגובשו בין ישראל לכנסיה הקתולית אמורים — על פי העמדה הישראלית — לחול גם על הכנסיות הנוצריות האחרות ואנשי הכמורה שלהן. בעקבות ההסכם הקימו שני הצדדים ועדה משפטית וועדה כלכלית-פיסקאלית, שאמורות להשלים את המשא ומתן בנושאים אלה (הסכם יסוד, סעיפים 3, 10).

אין בהסכם התייחסות ישירה לשאלת מעמד ירושלים. עמדת הוותיקן בנושא זה לא השתנתה והוא ממשיך להחזיק בהשקפה ששאלת ירושלים צריכה לידון במסגרת מולטילטרלית בין-לאומית וש"יהיה אשר יהיה מי שיפעיל את ריבונותו על העיר... הוא חייב לתת הבטחות, בערבות **בין-לאומית**, לגבי כיבוד המקומות הקדושים, הזכויות של הקהילות הדתיות, חופש הפולחן וחופש הגישה למאמינים" (מינרבי, תשנ"ה, עמ' 50). "הפירוש של ה"כס הקדוש" ל"זכויות הקהילות הדתיות" הוא רחב ביותר ויכול לכלול גם את הזכויות הפוליטיות של הפלשתינים" (מינרבי, שם).

2. מול פעילותו ומעורבותו של הוותיקן אין כרגע בשטח גורם דתי בין-לאומי חזק שיכול לאזן את פעילות ה"כס הקדוש". היוונים-אורתודוכסים, שהיו בעבר הגורם החשוב ביותר, שקועים במאבק פנימי ובסכסוכי רכוש בין המאמינים הערביים להנהגה היוונית. יוון איננה חזקה מספיק וקיימים גם סכסוכים בינה לבין הפטריארכיה היוונית. הגורם היחידי שיכול לפעול תאורטית למען העדה היוונית-אורתודוכסית היא רוסיה, שהשפעתה עשוייה להתחזק עם הגידול במספר הצליינים הרוסיים שיגיעו לארץ, אלא שסכסוכים בין רוסיה והכנסייה היוונית-אורתודוכסית והמשבר הפנימי בתוך רוסיה מקשים מאד על אפשרות כזאת.

3. במדינות המערב-אירופיות הנושא הנוצרי לא נמצא בראש סולם העדיפויות. מדינות כמו איטליה, אנגליה וגם ארה"ב אינן מגלות מעורבות רבה מדי בנושא הנוצרי. צרפת היא הפעילה ביותר בסיוע למנזרים ולכנסיות הנמצאים תחת חסותה (בהמשך למגמה מן המאה ה-19). הזיקה הישירה בין העדות המקומיות למדינות הנוצריות החשובות (למעט הוותיקן) איננה כה חזקה כפי שהייתה בעבר, אך יחד עם זאת

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

תקרית כדוגמת פרשת "מכירת" אכסניית סנט ג'והן עלולה לעורר מחאות חריפות מצד מדינות אלה ואפילו מצד ארה"ב, שהפחיתה מכספי הסיוע לישראל את הסיוע של משרד הבינוי והשיכון הישראלי לקניית החזקה על אכסניית סנט ג'והן.

4. הבעיות הפנימיות בארמניה מונעות מעורבות גדולה יותר שלה בעניני הארמנים בירושלים. כוחם בירושלים גדול ממשקלה של ארמניה בזירה הבין-לאומית.

5. גם במקרה של הסכסוך בין הקופטים לאתיופים בדיר א-סולטאן, לא מגלות מצרים ואתיופיה פעילות רבה מדי. הנושא מועלה מדי פעם אך הוא לא נושא מרכזי ביחסים בין שתי המדינות ומדינת ישראל.

6. זיקה ישירה יותר קיימת בין העדות הנוצריות המקומיות ובין גופים נוצריים בין-לאומיים חשובים כגון: מועצת הכנסיות העולמית (World Council of Churches), הפדרציה העולמית הלותרנית והמועצה הלאומית של הכנסיות האמריקאיות (National Council of Churches). גופים אלה גילו סולידריות מלאה עם העדות הנוצריות בירושלים כשהתפוצצה פרשת "מכירת" האכסניה של סנט ג'והן.

דוגמא נוספת לקשר בין העדות הנוצריות המקומיות לגורמים נוצריים בין-לאומיים היא פניית מנהיגי 8 הכנסיות החשובות בארה"ב, במרץ 1995, לנשיא ארה"ב, ביל קלינטון, בתביעה ללחוץ על ישראל להפסיק מיד את בניית השכונות היהודיות במזרח ירושלים ולמנוע את העברת שגרירות ארה"ב לירושלים. הרקע לפנייה היה לחץ כבד של הקהילה הנוצרית-פלשתינית בארה"ב בתגובה לכוונתה של ישראל להפקיע קרקעות במזרח-ירושלים (אלדר, 1995).

הקבוצות הפרוטסטנטיות הפרו-ישראליות (הנוצרים הפונדמנטליסטים)

קבוצות אלה התאפיינו, בעיקר מאז מלחמת ששת הימים, בתמיכה נלהבת במדינת ישראל מסיבות דתיות-נוצריות. הם ראו בהתרחבותה של ישראל וכיבוש ה"שטחים" אקורד אחרון בכינון מלכות בית דוד, ושלב הכרחי, שיוביל להתגלותו השנייה של ישו.

על רקע זה ניתן להבין את סיועם לעלייה מ"חבר העמים" ותמיכתם החזקה בישראל (כולל לחץ על המימשל האמריקאי). תמיכתם הגיעה לשיא עם פתיחת ה"שגרירות הנוצרית" בירושלים, כפיצוי על הוצאת כל השגרירויות הזרות מירושלים מכוח ההחלטה

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

של מועצת הבטחון (שבאה בתגובה לקבלת חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל). פעילות זו זכתה לעידוד מצד ממשלת הליכוד. במקביל חלה עלייה בהיקף הצליינות של חוגים אלה לארץ (יש הסוברים שחלק ניכר מהצליינות הפרוטסטנטית לארץ באה מחוגים אלה).

תהליך השלום ובמיוחד הסכם אוסלו זכו לגינוי חריף באמצעי התקשורת של חלק מקבוצות הפונדמנטליסטים האמריקאיים. קבוצות אלה ראו בתהליך השלום "נסיגה מסוכנת" ב"תהליך הגאולה". בעיתון ה"שגרירות הנוצרית" נאמר: "המוביל ליצירת מדינה פלשתינית בתוככי ישראל יוצר אסון פטאלי מכל בחינה שהיא, דתית, היסטורית, מוסרית וצבאית". מחבר המאמר מתנגד לכל הסכם שלום המושג על ידי בני אדם שלא בהשתתפות האל. הארץ שייכת לדעתו לאלוהים ועם ישראל הוא רק בא כוחו. לכן אין זכות לעם ישראל לוותר על חלק כלשהו של ארץ-ישראל (ברוג, 1994).

נצחונו של בנימין נתניהו בבחירות 1996 התקבל בהתלהבות רבה בקרב אנשי "השגרירות הנוצרית". נתניהו זכה לקבלת פנים נרגשת בכינוסם האחרון בחג הסוכות התשמ"ז. אנשי "השגרירות הנוצרית" אף ערכו ביקור הזדהות רב משתתפים עם היישוב היהודי בחברון.

יש לזכור, שהשפעתם של חוגים ורעיונות פרוטסטנטים אלה גדולה גם מחוץ לקבוצות הפונדמנטליסטיות והיא מהווה אחד הגורמים לאהדה לה זוכה ישראל בדעת הקהל בארה"ב. דוגמא להשפעה כזאת אפשר למצוא בדברי הנשיא ביל קלינטון, במושב הכנסת המיוחד, בעת ביקורו הראשון בירושלים ב-27.10.1994 — כי הצטווה על ידי הכומר שלו לדאוג למדינת ישראל.

הפעילות ה"פרו-ישראלית" של הכנסיות הפונדמנטליסטיות ויחסי הציבור הענפים שלהן מעוררים זעם רב אצל העדות הנוצריות המקומיות. הן מוחות על היומרה של "השגרירות הנוצרית" לדבר בשם "הנצרות האמיתית" ועל התמיכה הבלתי מסוייגת שלה במדיניות הישראלית.

מה צריכה להיות הגישה הישראלית למוסדות אלה? יש הטוענים שאין לעודד יתר על המידה את פעילותם כדי לא להקנות לגורם הנוצרי יותר מדי נכסים והשפעה בעיר. החשדנות גדולה בעיקר כלפי הגופים הפרוטסטנטיים האלה, שלחלקם יש גם כוונות מסיון כלפי העם היהודי כחלק מתפיסתם הדתית, שעל היהודים להתנצר לפני התגלותו השנייה של ישו. אחרים רואים בגורמים "פרו-ישראליים" אלה בני ברית, שאפשר לשתף איתם פעולה במישור המעשי בלי לפשפש יותר מדי במניעיהם.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

ד. המדיניות הישראלית

עקרונות המדיניות הישראלית בנושאי המקומות הקדושים והעדות הנוצריות נקבעו מיד עם סיום מלחמת ששת הימים. החשש הגדול, שליווה את ראש הממשלה ושריה, ב-1967, היה שהעולם הנוצרי יתקשה מאד לקבל שליטה ישראלית על המקומות הקדושים לנצרות. על רקע זה הודיע ב-7.6.1967 ראש הממשלה, לוי אשכול, לראשי העדות הנוצריות כי "הסדרים ליד המקומות המקודשים לנוצרים ייקבעו על ידי מועצה של כוהני דת נוצרים". למחרת הודיע שר הדתות כי "הסידורים לשמירת המקומות הקדושים ייקבעו על ידי ראשי העדות הדתיות כל אחד במקום המקודש לדתו", בהתאם לעקרונות הכרזת העצמאות. ב-27.6.1967 התקבל בכנסת חוק השמירה על המקומות הקדושים, המבטיח את חופש הגישה והשמירה על המקומות הקדושים "מפני חילול או פגיעה ברגשותיהם של בני הדתות אל המקומות המקודשים". חוקים והצהרות אלה הבטיחו את חופש הגישה והפולחן במקומות הקדושים. לאלה התווספה ההחלטה הישראלית (שלא קיבלה ביטוי משפטי רשמי עד להסכם עם הכס הקדוש ב-1993) לכבד את ה"סטטוס קוו", הקובע את זכויות העדות השונות בשבעה מקומות קדושים בירושלים ובאזור בית-לחם בהתאם לפירמן (צו הסולטאן) העות'מאני מ-1852.

במשך השנים, מאז 1967, נרשמו שני ארועים שנתפסו על ידי העדות הנוצריות כ"הפרה של הסטטוס קוו": תמיכת ישראל באתיופים (במאבקם מול הקופטים) בפרשת החלפת המפתח של המסדרון בדיר א-סולטאן, סמוך לכנסיית הקבר והתקרית הנוגעת לפרשת "מכירת" אכסניית סנט גיוהן. לגבי המקרה הראשון קיימת היום הסכמה בין העוסקים בנושא שהתערבות ישראל בסכסוך היתה מוטעית ובמקרה השני טוענת ישראל שהאכסניה לא היתה מקום קדוש ולכן לא חל עליו ה"סטטוס קוו". פרשת "מכירת" האכסניה נמצאת עדיין בדיון בבתי המשפט השונים.

בתקופה שמאז 1967, חל פיחות בחשיבות שייחס השלטון הישראלי לנושא הנוצרי. הענין נדחק לתחתית סולם העדיפויות של משרד הדתות, למרות חשיבותו והשפעתו על דעת הקהל הנוצרית הבין-לאומית (כפי שאפשר לראות בפרשת "מכירת" אכסניית סנט גיוהן ב-1991). גם משטרת ישראל אינה משקיעה את המאמצים הנדרשים בסיכול הפגיעות בצליינים ובכנסיות באיזור ירושלים.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

מסקנות וסיכום

1. העדות הנוצריות המקומיות (מחוץ לארמנים) הן חלק מן העם הפלשתיני. עובדת היותן מיעוט התלוי במידה רבה ברוב המוסלמי סביבן לא תאפשר להן לנקוט עמדה עצמאית כלשהיא, ויש להניח שרוב הנוצרים הפלשתינים יזדהו לפחות ברמה הצהרתית עם העמדה הפלשתינית בקשר לפתרון בעיית ירושלים.

2. יכולתה של ישראל להצר בצורה משמעותית את צעדי הכנסיות בירושלים קטנה בשל ההשלכות האפשריות של כל פעולה כזאת על דעת הקהל הנוצרית בעולם.

3. הוותיקן, המדינות הנוצריות החשובות והגופים הבין-לאומיים הנוצריים השונים יהנו מחיזוריהם של שני הצדדים לסכסוך, שינסו לרכוש תומכים לעמדותיהם בשאלת ירושלים.

4. למרות ההסכם האחרון בין ה"כס הקדוש" למדינת ישראל, קשה להניח שהוותיקן יתן יד להמשך השליטה הישראלית במקומות הקדושים בירושלים (אפילו בדרך של הכרה דה-פקטו). מבין שתי האפשרויות: קואליציה מוסלמית-קתולית, או קואליציה קתולית-יהודית, נראית לי האפשרות הראשונה סבירה יותר. האינטרסים של הוותיקן בעולם המוסלמי, הבעיתיות התיאולוגית הגדולה הכרוכה בהכרה בשלטון הישראלי בירושלים, נטיית הכנסייה הקתולית לתמוך בצד ה"מדוכא והסובל" ורצונה לתמוך בצאן מרעיתה במזרח התיכון ובארצות האיסלאם, לא יאפשרו לדעתי תמיכה משמעותית של הוותיקן בעמדה הישראלית. להערכתי ימשיך הוותיקן לתמרן בזהירות בין שני הצדדים השונים לסכסוך באמצעות שליחיו השונים: הפטריארך הלטיני, ה"שגריר המיוחד" בישראל ונציגיו לדיאלוג היהודי-נוצרי, שכל אחד מהם נוקט מדיניות בעלת גוון שונה במקצת. רוב הסיכויים שאהדתו של הוותיקן תנטה לצד הפלשתיני. מכיוון שהוותיקן הוא הגורם הנוצרי הבין-לאומי החזק הפועל היום בשטח, קשה לדמיין קואליציה של ישראל עם גורם נוצרי חזק אחר (מחוץ לקבוצות האמריקאיות הפונדמנטליסטיות).

הנחות אלה צריכות לדעתי לקבוע את עיקרי המדיניות הישראלית ביחס לגורם הנוצרי: ישראל צריכה לאפשר לגורמים הנוצריים הבין-לאומיים לפעול בירושלים ולסייע להפיכתה למרכז רוחני ולמוקד לצליינות ולתיירות בהיקף גדול, תוך שהיא מפיקה את היתרונות הכלכליים הכרוכים ממעמד זה. אולם, ישראל אינה צריכה לעודד את כניסת הוותיקן למו"מ המדיני בנוגע לשאלת ירושלים — צירופו למו"מ עלול להביא ליצירת

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

קואליציה מוסלמית-נוצרית שתקשה עוד יותר על הצד הישראלי. יחד עם זאת יש לעשות מאמץ לקדם משא ומתן עם גורמים נוצריים לא-ערבים, כמו היוונים-אורתודוכסים, הקהילה הארמנית וארמניה, גיאורגיה, אתיופיה ועוד. בין גורמים אלה ומדינת ישראל יכולה להיווצר שותפות אינטרסים יציבה, שתועיל לשני הצדדים.

בכל מקרה אנו ממליצים לקובעי המדיניות הישראלית להצמד לסטטוס קוו הקיים בין העדות הנוצריות ולאיזון הקיים בין שלוש הדתות המונותאיסטיות בירושלים. פתיחתו תהיה תיבת פנדורה, שתגרור עימותים ומאבקים אינסופיים בין הגורמים השונים. המדיניות הישראלית צריכה לחתור לשמירת האיזון בין הגורמים הנוצריים השונים, המקומיים והבין-לאומיים (בעיקר לאחר ההסכם עם ה"כס הקדוש").

עקב חשיבותו ורגישותו הבין-לאומית של הנושא, יש גם צורך בתיאום הדוק יותר בין הגופים הישראליים השונים העוסקים בו. יש לפעול גם להעלאת הנושא למקום גבוה יותר בסדר העדיפויות הממשלתי.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

נספח א': הגורם הנוצרי ושאלת ירושלים – השחקנים העיקריים*

השחקן	מעמדו	נכסיו העיקריים	אינטרסים עיקריים שלו	ברית עם שחקנים אחרים	נתונים דמוגרפיים בירושלים* (נכונים ל-1990)
הכנסיה הקתולית (על זרמיה וענפיה השונים)	א. הגורם הנוצרי הבכיר. ב. דרך הסכמיו עם ישראל, אש"ף, ירדן והבנות עם מדינות ערב הינו המוביל בתהליך הדיפלומטי הקשור בירושלים. ג. הפטריארך הלטיני מישל סבאח מקורב לראשי הרשות הפלשתינית.	א. מעמד מרכזי במקומות הקדושים. ב. רשת עניפה של מוסדות דת, חינוך וצדקה. ג. הקהילה המקומית הגדולה ביותר. ד. נציגות דיפלומטית וסמי-דיפלומטית. ה. השפעה גדולה בזירה הבין-לאומית בזכות מעמדו של האפיפיור.	א. אוטונומיה דתית למקומות הקדושים. ב. עליונות על שאר הכנסיות. ג. שימור הקהילה המקומית. ד. סטטוס תרבותי-דתי מיוחד לאגן העיר העתיקה. ה. חרדה מאיסלאם קיצוני.	א. גורמים מערביים ובין-לאומיים. ב. קשרים סמי-דיפלומטיים ודיפלומטיים עם ישראל, ירדן ואש"ף.	5417 איש, (כולל כל הכנסיות והעדות המקבלות את מרות האפיפיור) 46% מכלל הנוצרים בירושלים.
הכנסיה היוונית-אורתודוכסית	א. הגורם הנוצרי הבכיר בשליטה על המקומות הקדושים על-פי הסטטוס-קוו. ב. הנהגת הכנסיה ("אחוות הקבר") נתונה בידי אנשי כנסיה ממוצא יווני וסגורה בפני המאמינים המקומיים.	א. המעמד הבכיר בשליטה על המקומות הקדושים. ב. יחסים טובים של "אחוות הקבר" עם ישראל וירדן. ג. נכסי מקרקעין וקודש רבים.	א. שימור מעמד "אחוות הקבר". ב. שמור חזקות בסטטוס-קוו. ג. שימור רכוש בישראל, בירושלים בשטחים ובירדן. ד. חרדה מאיסלאם קיצוני.	א. קשרים פרגמטיים עם ישראל, ירדן ואש"ף. ב. קשר ליוון, רוסיה ומדינות נוספות במזרח-אירופה, שבהן שולטת הכנסיה האורתודוכסית.	3500 איש, 30% מכלל הנוצרים בירושלים.
הכנסיה הארמנית/ הרובע הארמני	א. הרובע הארמני בעיר העתיקה מתפקד כיחידה עצמאית. ב. הכנסיה הארמנית הינה אירגון מלוכד יחסית ובעל מעמד. ג. זיקה לארמניה החדשה.	א. הרובע הארמני ורכוש גדול בירושלים. ב. תמיכה מארמניה והקהילה הארמנית הבין-לאומית.	א. שימור מעמד הכנסיה והסטטוס-קוו. ב. שמירת עצמאותו של הרובע הארמני. ג. קשר לאומי לארמניה התדשה. ד. חרדה מאיסלאם קיצוני.	א. קשרים פרגמטיים עם ישראל וירדן. ב. קשר לארמניה העצמאית.	1500 איש, 13% מכלל הנוצרים בירושלים.
קופטים	א. זכויות מצומצמות במסגרת הסטטוס-קוו. ב. קהילה קטנה בירושלים. ג. מייצגים קהיליה מצרית גדולה.	א. בגג כנסיית הקבר - סכסוך עם הכנסיה האתיופית. ב. רכוש נוסף בעיר המזרחית. ג. תמיכה מצרית.	א. הגנה על מעמד הכנסיה ורכושה. ב. עידוד צליינות ממצרים.	א. קשורה למדינה המצרית.	400 איש, 3% מכלל הנוצרים בירושלים.

* הטבלה מתבססת על עבודתו של ד"ר יפרח זילברמן במסגרת צוות החשיבה של מכון ירושלים לחקר ישראל.
הנתונים לקוחים מספרה של דפנה צמחוני: **Christian Communities in Jerusalem and the West Bank since 1948** (Praeger 1993), p. 26.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

נספח א': המשך

השחקן	מעמדו	נכסיו העיקריים	אינטרסים עיקריים שלו	ברית עם שחקנים אחרים	נתונים דמוגרפיים בירושלים* (נכונים ל-1990)
אתיופים	א. זכויות מצומצות במסגרת הסטטוס-קוו. ב. קהילה קטנה בירושלים. ג. מייצגים את הנוצרים בקרן אפריקה, וביחוד את אתיופיה.	א. בגג כנסיית הקבר - סכסוך עם הכנסיה הקופטית. ב. רכוש נוסף ברחבי העיר (כולל רכוש בעיר המערבית). ג. תמיכה אתיופית.	א. הגנה על מעמד הכנסיה ורכושה. ב. עידוד צליינות מאתיופיה ואריתריאה.	קשר לאתיופיה ואריתריאה.	50 איש (מספרם גדל כנראה בשנים האחרונות).
סורים אורתודוכסים	א. זכויות מוגבלות במקומות הקדושים. ב. קהילה בת 1500 נפש בבית לחם ובירושלים.	א. רכוש מועט. ב. קהילה מלוכדת.	א. שימור מעמד הכנסיה והעדה. ב. שמירה על קשר עם הפזורה (בעיקר בארצות המערב).	קשר פרגמטי עם ישראל וירדן.	200 איש.
לותרנים (פרוטסטנטים)	א. קהילה מקומית, דוברת ערבית בעיקר, תחת הנהגה מקומית. ב. השליטה בחלק מן הנכסים בידי הכנסיה הלותרנית הגרמנית.	א. אין זכויות במקומות הקדושים. ב. מוסדות חינוך וצדקה בעיר המזרחית.	א. תמיכה בפלשתינים בעיר. ב. חיזוק הקהילה המקומית. ג. חרדה של בני הקהילה מאיסלאם קיצוני.	א. תמיכה במעמד אש"פ בעיר. ב. קשר עם גורמים אירופיים שונים. ג. קשר עם הכנסיות הלותרניות בעיקר באירופה.	400 איש, 3% מכלל הנוצרים בירושלים.
אנגליקנים (פרוטסטנטים)	א. קהילה מקומית, דוברת ערבית בעיקר, תחת הנהגה מקומית. ב. השליטה בחלק מן הנכסים בידי הכנסיה האנגליקנית.	א. אין זכויות במקומות הקדושים. ב. מוסדות חינוך וצדקה בעיר המזרחית.	א. תמיכה בפלשתינים בעיר. ב. שימור הקהילה המקומית. ג. חרדה של חברי הקהילה מאיסלאם קיצוני.	א. תמיכה במעמד אש"פ בעיר. ב. קשר הדוק לכנסיית האם האנגלית. ג. זיקה לגורמים שונים באירופה.	200 איש.
הזרמים הנוצריים הפרוטסטנטים התומכים בישראל (הנוצרים הפונדמנטליסטים)	נציגות של מגוון של תנועות וכיתות פרוטסטנטיות (בעיקר מארה"ב).	א. קשרים לתנועות-האם בחו"ל. ב. פעילות נמרצת באמצעות גופים כמו ה"ישגרירות הנוצריות" בירושלים. ג. השפעה מסוימת על מדיניות החוץ של ארה"ב.	א. אינטרס משיחי בקיום מדינת ישראל. ב. מאבק אידיאולוגי בזרמים נוצריים אחרים.	א. ישראל. ב. קהילות האם ברחבי העולם. ג. השפעה בחוגי הימין בארה"ב.	

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

נספח א': המשך

השחקן	מעמדו	נכסיו העיקריים	אינטרסים עיקריים שלו	ברית עם שחקנים אחרים	נתונים דמוגרפיים בירושלים* (נכונים ל-1990)
ארה"ב	א. שגרירות בת"א. ב. קונסוליה עצמאית בירושלים. ג. עמדת כוח של מעצמת על. ד. קשר מיוחד עם ישראל.	א. קשרים הדוקים עם ישראל, עם מדינות ערב שונות ועמדת כוח כלפי הפלשתינים. ב. עוצמה כלכלית.	א. יצירת "פקס אמריקנה" במזה"ת. ב. הגנה על אינטרסים אסטרטגיים. ג. שימור בריתות, כגון זו עם ישראל. ד. ראיית ירושלים כעיר בעלת סטטוס מיוחד ושמירת זכויות הנוצרים בעיר.	א. קשרים (של הקונסוליה) לקהילה הפלשתינית. ב. קשר הדוק עם ישראל. ג. השפעה כללית רבה.	
הקהילה האירופית	א. שגרירות בת"א. ב. לספרד, יוון, צרפת, בריטניה ואיטליה קונסוליות עצמאיות בעיר. ג. נציגות של ה-ECU (European Community Union).	א. מגוון של קשרים עם ישראל, מדינות ערב והפלשתינים. ב. עוצמה דיפלומטית וכלכלית. ג. מגוון של כלי קודש מכנסיות שונות בעיר.	א. שימור אופי פתוח ובין-לאומי לירושלים, הגנה על אופיה ההיסטורי. ב. שימור עמדה פלשתינית חזקה בעיר. ג. הגנה על זכויות הנוצרים בעיר. ד. לחברות שונות ב-ECU דגשים שונים ואינטרסים שונים.	א. מערך יחסים מגוון ולעיתים לא יעיל, עם כלל הגורמים בירושלים. ב. לישראל סטטוס מיוחד לגבי ה-ECU.	
רוסיה	א. מעצמה (במשבר). ב. קשר היסטורי ודתי עם הכנסיה היוונית-אורתודוכסית. ג. נציגות דתית בעיר.	א. רכוש ניכר. ב. זיקה לעדה היוונית-אורתודוכסית.	א. שיקום המאחז הפרובוסלבי בעיר. ב. הגנה על הזכויות ההיסטוריות. ג. טיפוח צליינות. ד. שימוש בעימות סביב מעמד ירושלים כמנוף לחיזוק מעמד בין-לאומי.	א. ברית שעשויה להתחזק עם הכנסיה היוונית-אורתודוכסית. ב. מגוון של קשרים לרוב הגורמים בעיר. ג. רתיעה מחיזוק האיסלאם הקיצוני בעיר.	

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

ביבליוגרפיה

אבו-טועמה, חאלד, 1994, "ראשי הקהילות הנוצריות בעיר: "ישראל ואש"ף מתעלמים מהבעיה שלנו"", **ירושלים** (2 דצמבר).

אלגזי, יוסף, 1993א', "רועה הרוח ונכסי החומר", **הארץ** (28 דצמבר).

אלגזי, יוסף, 1993ב', "הוד אפיפיורותו לא יגיע בקרוב", **הארץ** (31 דצמבר).

אלגזי, יוסף, 1994, "מצפים לישועה משמיים", **הארץ** (12 אוגוסט).

אלדר, עקיבא, 1995, "מנהיגי כנסיות בארה"ב דורשים מקלינטון להפסיק את הבנייה הישראלית בירושלים", **הארץ** (8 מרץ).

אריאל, יעקב, 1989, "הפונדמנטליסטים האמריקנים וישראל", בתוך: **הלכה למעשה - זרמים פונדמנטליסטים לנוכח בעיות איזורנו, פרסומי מדיניות מס' 32**, המכון ליחסים בין-לאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, ירושלים.

אריאל, יעקב, 1994, "ציונות נוצרית פונדמנטליסטית", **פרסומי מדיניות מס' 48**, המכון ליחסים בין-לאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, ירושלים.

בכור, גיא, 1994, "הקפדנו על כל מילה ועל כל פסיק", **הארץ** (11 פברואר).

ברוג, מולי, 1994, "מי בעל הבית האמיתי", **הארץ** (18 פברואר).

גלילי, לילי, 1993, "מי יתפלל בחדר העליון על הר ציון", **הארץ** (23 דצמבר).

הירש, משה, האוסן-כוריאל, דבי, 1994, **ירושלים לאן - הצעות בדבר עתידה של העיר** (ירושלים, מכון ירושלים לחקר ישראל).

זלדין, גבריאל, 1992, **קתולים ופרוטסטנטים בירושלים ו"שיבת היהודים לציון"**, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטה העברית.

כהן, הלל, 1994, "לא מושיטים את הלחי השנייה", **כל העיר** (22 יולי).

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

מולא, שוש, 1996, "תחנת העיר העתיקה איננה עונה", **כל העיר** (7 יוני).

מינרבי, יצחק סרגיו, תשנ"ב, "יהודים וקתולים: דו שיח ללא סימטריה", **גשר**, חוברת 124 (חורף), עמ' 7-25.

מינרבי, יצחק סרגיו, תשנ"ה, "ההסכם עם הוותיקן: יעדים שהושגו ובעיות שנותרו פתוחות", **גשר**, חוברת 130 (חורף), עמ' 42-53.

ניר, אורי, 1995א', "ערפאת בירך בבית-לחם את בני שלוש הדתות בארץ הקודש", **הארץ** (24 דצמבר).

ניר, אורי, 1995ב', "חג המולד הראשון בבית-לחם תחת שלטון פלשתיני 'באווירת פסטיבל'", **הארץ** (25 דצמבר).

ענברי, מוטי, 1994, "מקום טוב באמצע", **חותם, מוסף "על המשמר"** (11 פברואר).

צמחוני, דפנה, 1993, "בעיית הזהות הלאומית של הערבים הנוצרים בירושלים ובגדה המערבית", **עיונים בתקומת ישראל, מאסף לבעיות הציונות, היישוב ומדינת ישראל**, כרך 3, עמ' 469-496.

קליין, מנחם, 1995, **ירושלים במשא ומתן לשלום - עמדות ערביות** (ירושלים, מכון ירושלים לחקר ישראל).

רובינשטיין, דני, 1995, "לא רק ישו נולד בבית-לחם", **הארץ** (29 דצמבר).

רובינשטיין, דני, 1996א', "למען יראו ויירא", **הארץ** (1 ינואר).

רובינשטיין, דני, 1996ב', "על מה רגז ערפאת", **הארץ** (2 פברואר).

רוזנבלום, עירית, 1995, "למען ערפאת יחרגו מן הכללים", **הארץ** (26 נובמבר).

שיף, זאב, 1996, "הצוותים נועדו ל-20 פגישות בישראל ובאירופה", **הארץ** (22 פברואר).

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

Macchi, Angelo, 1994, Vatican-Israel Relations: The Catholic Perspective, **Justice** 3 (September), pp. 26-27.

Margalit, Eitan, 1994, Comments on the Fundamental Agreement between the Holy See and the State of Israel (interview), **Justice** 2 (June), pp. 24-28.

Memorandum, 1994, **The Significance of Jerusalem for Christians** (November 14).

Rosen, David, 1994, Vatican-Israel Relations: The Jewish Perspective, **Justice** 3 (September), pp. 22-25.

Tsimhoni, Daphne, 1993, **Christian Communities in Jerusalem and the West Bank Since 1948**, Praeger, Westport, Connecticut, London.

מסמכים משפטיים

דברי חקיקה ישראליים

חוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז-1967, **ספר החוקים** התשכ"ז, מס' 449, עמ' 75.

אמנות והסכמים בין-לאומיים

הסכם יסוד בין הכס הקדוש ומדינת ישראל, 1993, **International Legal Materials 33**, p. 153 (1994).

הסכם בדבר רצועת עזה ואזור יריחו בין ממשלת מדינת ישראל לבין ארגון השחרור הפלסטיני (להלן: אש"פ), הנציג הנבחר של העם הפלסטיני, 1994, **כתבי אמנה**, כרך 32, מס' 1067, עמ' 1.

הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, 1995, **כתבי אמנה**, כרך 33, מס' 1071, עמ' 1.

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

ראיונות ושיחות

נעמי טיסדייל, יועצת לעניינים נוצריים לראש עיריית ירושלים (13.12.1994).

ישראל ליפל, לשעבר מנכ"ל משרד הדתות (18.2.1994).

אורי מור, מנהל המחלקה לעדות נוצריות, המשרד לענייני דתות (23.3.1994, 15.2.1994).

פרופ' יצחק (סרגיו) מינרבי, לשעבר סמנכ"ל משרד החוץ וחוקר יחסי ישראל והכס הקדוש (10.3.1994).

עו"ד איתן מרגלית, לשעבר יועץ שר החוץ לענייני כנסיות (2.2.1994).

דניאל רוסינג, לשעבר מנהל המחלקה לעדות נוצריות במשרד הדתות (10.2.1994).

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל

מפרסומי צוות החשיבה והמחקר להסדרים גיאופוליטיים בירושלים

במכון ירושלים לחקר ישראל מתנהלת בשלוש השנים האחרונות עבודת חשיבה ומחקר על משמעות תהליך השלום לירושלים. בצוות החשיבה והמחקר משתתפים חוקרים בכירים מתחומים מגוונים, לרובם התמחות מיוחדת במחקר ובתכנון בירושלים ובמרחב סביב לה.

מטרות הצוות הן מעקב אחר השינויים המתרחשים בירושלים והשלכותיהם על ההסדרים האפשריים שיועלו במשא ומתן לקראת שלום, ובחינת חלופות להסדרים בעיר.

מכון ירושלים לחקר ישראל

בית רחי אלישר
רח' רד"ק 20א', ירושלים 92186
טל: 02-5630175
פקס: 02-5639814

כל הזכויות שמורות למכון ירושלים לחקר ישראל